

APPENDIX SALLUSTIANA, edidit Alfons Kurfess. *Fasc. prior*: C. Salluti Crispi epistulae ad Caesarem senem de re publica. Editio sexta aucta et emendata. Lipsiae, B. G. Teubner, 1962, XII 27 (-28) p.

APPENDIX SALLUSTIANA, edidit Alphonsus Kurfess. *Fasc. posterior*: [Sallustii] in Ciceronem et inuicem inuictiae. Editio quarta emendata et aucta. Lipsiae, B. G. Teubner, 1962, XII + 13(-32) p.

Întemeiată acum mai bine de o sută de ani, « Bibliotheca Teunberiana » continuă să se îmbogățească în ultimul timp, pe lângă reeditările textelor mari, și prin ediții separate ale fragmentelor sau opusculelor, cu mai restrînsă circulație, dar alcătuiind adevărate instrumente de lucru. Menționez, dintre acestea, numai *De grammaticis et rhetoribus* a lui Suetoniu, publicată în 1960 de Giorgio Brugnoli, și excelenta ediție din 1964 a fragmentelor *Războiului punic* al lui Naevius, alcătuită de Wladyslaw Strzelecki.

Epistolele lui Salustiu către Caesar au fost publicate de Kurfess prima oară în 1920 și reeditate în 1930. După al doilea război mondial, ele au fost reluate tot mai des: în 1950, 1955, 1959 — iar în 1962 au apărut pentru a șasea oară.

Din scurta prefață, subliniez doar că editorul, convins pînă în 1950 că scrisorile, autentice, sînt primele opere ale autorului, acum, de acord cu Ed. Fraenkel și A. Dihle, consideră că ele au fost scrise după operele istorice, de către un « Sallustius personatus ».

Ediția a șasea cuprinde și o bibliografie completată (de cinci pagini dense !).

În ce privește cele 18 pagini de text propriu-zis al epistolelor, mă tem că inconsecvențele ortografice (praef., pag. V: *quaeque nonnullis fortasse nugae uidentur esse*) nu sînt întotdeauna ale manuscrisului (Vaticanus Latinus 3864, saec. IX/X). Iată cîteva, nesemnificate în aparatul critic:

immane (pag. 2, rînd 28): *inmanis* (13, 19);

lubidini (3, 32- 4,1; 16, 27 : *lubido*) : *libidinem* (1,4 ; 5,21: *libidines*; 7,24, 9,15, 16, 1-2: *libidine*);

iptumis (1,18) : *optimum* (3,2 etc.);

plebs (10,24; 11,12; 12,8; 15,16): *pleps* (6,2; *plebes* într-a doua ediție romană);

conrigenda (14,23) : *corrigitur* (5,20).

Aparatul critic, în afara variantelor, mai cuprinde *loci similes*, în special din *Catilina* și *Ifiguitha*. O singură conjectură a editorului: (pag. 5,2) *nec<lectis>* în loc de *aec* din manuscris (alți editori: *abiectionis*, *lacerationis*, *neris*); propunerea lui Kurfess, convingătoare, a fost acceptată și de Eisenhut (ediția din 1950 și 1960).

Cartea se încheie cu mai mulți indici: unul de nume proprii, unul de arhaisme (important pentru cercetările de limbă), un *conspectus sententiarum* (dintre care numeroase au fost recunoscute ca salustiane de Kroll) și o lungă listă de congruențe între epistole și celelalte opere ale lui Salustiu (din care pomenesc două trimiteri greșite: *per inertiam* apare în II, 11,4 nu 10,4, iar *per socordiam* în 11, 12, 5, nu 12, 6). Editorul a adăugat și cîteva cuvinte sau expresii care, deși nu apar în scrierile istorice, *ex sermone Sallustiano redolere uidentur*.

Prima ediție a *Inuectivelor* a fost publicată de Kurfess încă în 1914; după ultimul război ele au reapărut în 1950 și 1959. În prefața celei de-a treia ediții, Kurfess își exprima părerea că prima inuectivă (împotriva lui Cicero) a fost extrasă din opera unui istoric din vremea lui

August (Asinius Pollio?) și publicată la vreo zece ani după moartea lui Salustiu, iar cea de-a doua (a lui Cicero) a fost alcătuită în timpul lui Traian. Dar între edițiile a 3-a și a 4-a ale lui Kurfess, mai mulți învățați (K. Büchner, W. Eisenhut și mai ales Karl Vretska, în cele două volume ale *Invectivelor* și *Epistolelor*, apărute la Heidelberg în 1961) au încercat să demonstreze autenticitatea primei invective (cea a lui Salustiu).

Ultima ediție a lui A. Kurfess cuprinde o bibliografie a anilor 1950 — 1962, textul cu aparat critic (incluzind *loci similes*), pasajele din discursul lui Fufius Calenus (Cass. Dio 46,3—25) în paralel cu cele din invectiva contra lui Cicero și cîteva indici.

Asupra textului am de făcut o singură observație. La pag. 2, rînd. 10, Kurfess tipărește *aut scilicet* (ca în toate manuscrisele vechi; *scilicet* lipsește în H^b); în schimb, în indicele de cuvinte (pag. 26) e citat *at scilicet*: dar *at*, corectură a lui Wirz (1898), nu apare în textul ediției lui Kurfess, fiind pomenită doar în aparatul critic.

Loci similes se găsesc în număr mare numai la invectiva lui Salustiu; la a lui Cicero, e interesant de arătat că, față de numai 19 trimiteri la opera Arpinatului, găsim 28 la Salustiu (una din epistola a doua către Caesar, cinci din operele istorice și 22 din invectiva împotriva lui Cicero).

Anexele cărții cuprind, în afara textelor paralele din Dio Cassius și invectiva lui Salustiu, un indice de nume proprii, *index uocabulorum potiorum* (separate pentru cele două invective) și, spre deosebire de ediția *Epistolelor* prezentată mai sus, o listă de 55 de cuvinte sau expresii (din prima invectivă) străine de stilul lui Salustiu. La sfîrșit, se înșiră discrepanțele dintre ediția lui Kurfess și a lui Vretska.

Din păcate, noua ediție a lui Kurfess e desfigurată de mai multe greșeli de tipar decît ne-a obișnuit colecția de la Leipzig: *inuectis* (în loc de *inuectivis*) în prefață (pag. V, rînd. 9 de jos), *Ciceonis irnimo* (= *Ciceronis inimico*; pag. 3, citatul din Ser. in Aen. 6,623), *eadam* (= *eadem*; pag. 8, citatul din Cic. Flacc. 6), *sorididissimo* (= *sordidissimo*; pag. 29, col. II, rînd. 1 de sus; corect în text); toate acestea sînt supărătoare, dar nu grave. Se găsesc însă și alte greșeli, mai puțin benigne. Dacă discrepanța edițiilor Kurfess și Vretska afirmă că la pag. 3, rînd. 8, în loc de *custodem absque* (Kurfess), în ediția de la Heidelberg se citește *custodem*, <*sed missum nobis*> *absque*, aparatul critic al locului respectiv poartă *missam* (corectă e, totuși, cealaltă formă). Tot așa, la pag. 5, rînd. 4, aparatul critic îi atribuie lui Vretska *ab <indicis> uero*, iar la pag. 31 *ab iud<icio> uero*: cum nu am la îndemînă ediția de la Heidelberg, nu știu care din cele două versiuni e adevărată...

La două mii de ani de la moartea lui Salustiu, edițiile diferitelor opere și studiile de tot felul asupra lui se înmulțesc. Bibliografia salustiană (1879—1950), publicată de A. D. Leeman în 1952 la Leida, a fost extinsă pînă în 1964, revăzută și sporită, ajungînd acum la peste o sută de pagini (*A systematical bibliography of Sallust*. 1879—1964. Revised and augmented edition, 1965, XII + 109 p. = *Mnemosyne*, Suppl. IV). Numele lui Alfons Kurfess apare cu cînte printru ceilalți savanți care și-au închinat truda lor uneia din cele mai interesante figuri din crepusculul Republicii.

Traian Costa

CICÉRON, *Discours. Tome XIV. Pour Sestius. Contre Vatinius*. Texte établi et traduit par J. COUSIN. Paris, Les Belles Lettres, 1965, 289 p.

Autorul acestei ediții, profesorul J. Cousin de la Universitatea din Besançon, cunoscut de peste trei decenii filologilor, mai ales prin *Études sur Quintilien* (1935—1937), *Évolution et structure de la langue latine* (1944) și *Bibliographie de la langue latine* (1951), nu se află la cea dintîi exe-